

GÜNÜMÜZ SÜRYANİ DİNİ MİMARİSİ ARAŐTIRMALARI¹

Dr. Öğr. Üyesi Tahsin KORKUT
Ufuk ELYİŐİT²

ÖZET

Dinler tarihine bakıldığı zaman, her dinin kutsallık atfettiği coğrafyalar olduğu görülmektedir. Bu coğrafyalar, ya o dinin kurucusunun doğduğu veya yaşadığı ya da o din ve mezhepçe çok önemli olayların meydana geldiği yerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğu Hıristiyanlığı, özellikle Ortodoks Süryanilerinin “Tur Abdin” olarak adlandırdığı bölge; dini açıdan kutsal kabul edilen bu bölgeler arasında kendine özgü özellikler taşımaktadır.

Mardin ili Midyat ilçesi merkez olmak üzere, batıdan Mazıdağı ile güneyden Nusaybin ilçeleri, doğudan Şırnak ilinin Cizre ilçesi ve kuzeyden ise Dicle Nehri arasında kalan bölge olarak tanımlanabilecek olan antik Tur Abdin bölgesi, özellikle Süryani dini mimarisi açısından zengin bir bölgedir.

Güneydoğu Anadolu bölgesinin sınırlarına dahil olan Tur Abdin Bölgesi, farklı kültürlerle sahip pek çok topluluğun birlikteliğine sahne olmuştur. Süryani Ortodoks topluluğu, bu topluluklardan biri olarak zengin kültürel mirası nedeniyle mimari açıdan dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler : Süryani, Mardin, Tur Abdin, Kilise, Manastır.

ABSTRACT

When we look at the history of religions, it is seen that every religion has geographical features attributed to holiness. These geographies are confronted as places where the founder of the religion is born or lived, or where religions and denominations are very important events. East Christianity, especially the region called Orthodox Syrians “Tur Abdin”; it has unique characteristics among these regions, which are regarded as sacred in religious terms.

The ancient Tur Abdin region, which is defined as Midyat district of Mardin province, Mazıdağı district of the west and Nusaybin districts of the south, Cizre county of Şırnak province and Dicle River to the north, is a region rich in Syrian religious architecture.

Tur Abdin region, which is included in the borders of the Southeastern Anatolian region, has been the scene of the unity of many different cultures. The Syriac Orthodox community attracts attention in terms of architecture due to its rich cultural heritage as one of these communities.

Keywords: Syriac, Mardin, Tour Abdin, Church, Monastery.

¹ Bu çalışma Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Başkanlığı tarafından SAP-2018-6995 No’lu Proje olarak desteklenmiş ve 5-7 Mayıs 2018 tarihleri arasında Antalya’da düzenlenen ASEAD 3. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda bildiri olarak sunulmuştur.

² Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, tahsinkorkut@hotmail.com, ufuksanat@hotmail.com

GİRİŞ

Araştırma konumuzu teşkil eden Süryani dini mimarisine ait örnekler, ülkemizde yoğun bir şekilde Tur Abdin olarak adlandırılan tarihi coğrafyanın sınırları içerisinde bulunmaktadır.

Tur Abdin bölgesi; doğal güzellikleri, verimli toprakları ve İpek Yolu'nun önemli bir güzergâhı olması nedeniyle İlk ve Orta Çağlardan itibaren önemli yerleşimlerinden biri olmuştur.

Yukarı Mezopotamya'nın bir parçası olan Tur Abdin, Süryani topluluğun yoğun olarak yaşadığı bir yerdir. Kireçtaşı ve bazaltlı sıra dağlardan ve vadilerden oluşan yüksek bir dağ platosu şeklindeki, bu bölgenin yüz ölçümü yaklaşık 10.000 km²'dir (Yaşar, 2010;119). Buradaki mimari yapılar, erken Hıristiyan mimarisi örnekleri olmakla kalmayıp çok çeşitli anıtsal miraslarla beslenmiş özel bir mimarinin ürünleri olarak günümüze gelmişlerdir. Süryani Ortodoks topluluğu Tur Abidin'de 4. Yüzyıldan bu yana özgün bir yapı geleneğini sürdürmüştür. Günümüzde bu yapıların bazıları harabe halinde olsa da bunların birçoğu iyi durumda varlığını sürdürmektedir (Keser, 2002:9).

Andrew Palmer'a göre, orijinali "turo da" "abode'dir. Abode, "manastır hayatına dair" anlamındadır. Gabriel Akyüz ise Tur' un "dağ", Abdin'in ise "köle" anlamına geldiğini iddia eder ve Tur Abdin'i "Köleler Dağı" olarak Türkçe'ye çevirmektedir.

Gertrude Bell, Tur Abdin'i Amida (Diyarbakır), Edessa (Urfa) ve Nsibis'in (Nusaybin) oluşturduğu üçgenin doğusunda kalan bölge olarak tanımlamıştır. Çevresi kuzey ve doğuda Dicle Nehri: batıda, güneye uzanan Mardin Dağı ve güneydoğuda Cizre ile kuşatılmıştır. Dolayısıyla Hasankeyf, Mardin, Dara, Nusaybin ve Cizre bölgeyi çevreleyen yerleşimlerdir (Keser, 2002:9).

Ortaçağda çok önemli bir rota olan ve Tur Abdin'den geçen "İpek Yolu", antik çağlarda da önemli bir güzergâhtı. Yazılı belgeler, Tur Abdin bölgesinin Asurlar dönemindeki stratejik önemini vurgulamaktadır. Asurlar, Akadlarla aynı coğrafi bölgede yaşadıklarına göre, Tur Abdin'in önemi daha erken dönemlere dayanmaktadır. Tur Abdin'deki tarihi yapıların çoğu Hıristiyanlık dönemine denk gelmekte ise de, bölge çok eski tarihlerden itibaren önemli bir yerleşim olma özelliğini sürdürmüştür (C.L. Martin, 2007:401-402).

Bölgenin yerleşim tarihi MÖ. 4. binyıldan geriye gitmektedir. 4. binyılın ikinci yarısında, Mezopotamya'da Sümer-Akad uygarlığı varlık göstermiştir. Kuzeyde ise daha küçük gruplar yaşamaktaydı. MÖ 3- binyılla birlikte, bölgeye Hurriler yerleşmeye başladı ve Hitit saldırılarına kadar bölgede Hurri-Mittanni Krallığı hüküm sürmekteydi. MÖ 14. yüzyılda, Hititler bu krallığa son vermiştir. Bu dönemlerde Asur, Akadların Kuzey Mezopotamya'daki şehirleriydi. Sonradan Sümerlerin mirasını devralan Asurlar, bütün Mezopotamya'ya hükmedecek kadar güçlendiler. Hititler, Mittaniler ve Aramiler, Asurlulara karşı savaştılar; ancak yedinci yüzyılla birlikte bölgede tamamen Asur hâkimiyeti kurulmuştur. MÖ 539'da, Pers Kralı Cyrus bölgeyi fethetti ve Büyük İskender'in istilasına kadar bölgede hüküm sürmüştür (M. Çelik, 2003:22).

Romalılar Konstantin döneminde (320-330) Hıristiyanlığı kabul edince, Tur Abdin de ki Hıristiyanlar rahat bir soluk almışlardır. Dördüncü yüzyılda Tur Abdin 'in içi askeri işlerden temizlenmiştir. Bu yüzyılda, bölgedeki manastır sayısı artmış ve bölgeye birçok münzevi gelmiştir. Perslerle savaşlar ve Pers zulümleri olumsuz yönde etkilese de, dördüncü yüzyılın sonunda manastır sayısında artış olmuştur (Keser, 2002:10).

Perslerle Bizanslılar arasındaki son büyük savaşlar, 6. yüzyılın sonları, 7. yüzyılın başlarında gerçekleşmiştir. Bu Yirmi Yıl Savaşı'nda Tur Abdin, stratejik bakımdan önemli bir rol oynamıştır. 613'te Persler Mezopotamya'yı son kez ele geçirdiler ve 618-619'da İmparator Heraklios bölgeyi onlardan geri almıştır. 640 yılında, bölge, İslam-Arap orduları tarafından alındı ve Tur Abdin, nüfusunun çoğunu Hıristiyanların oluşturduğu bir Müslüman bölgesi olmuştur (A. Gabriel, 2014:20-27).

9. yüzyılın sonuna doğru, bölgede Hamdanilerin egemen olmasıyla birlikte, Mardin zamanla büyüdü ve Süryani Ortodoks metropolitlik merkezi haline geldi. 10 ve 11. yüzyıllarda Tur Abdin sakin bir dönem geçirdi. Bu dönemde yeni yapı yapılmadı. 1106 yılından itibaren bölgede Artuklular egemen olmaya başladılar. Artuklular döneminde Hıristiyanlara iyi davranıldı. (M. Azimli, 2008:11-15).

Timur'un bölgeye ilk gelişi 1394'e tarihlenir. Timur, Mardin'i kuşatmış, kentin çevresini yakıp yıkmıştır. O dönemde Hatem Tay Kalesi Timur'dan kaçan Hıristiyanların sığındığı bir yer olmuştur. Timur, torununun doğum haberiyle Mardin'i yakıp yıkmaktan vazgeçmiş, ama 1401'de şehri yeniden kuşatmıştır. Bu sefer de, zor koşullar nedeniyle şehri Akkoyunlu Kara Osman Bey'e bırakmış, ancak geçtiği her yeri yerle bir etmiştir. Bu dönemde, Mardin ve Hasankeyf'in nüfusu değişmemiş, ama Nusaybin'le Dara küçük köylerden farksız hale gelmişlerdir. Tur Abdin'in iç kısımları, bu karışıklıktan en az etkilenen yerler oldu; çünkü orada hedef olabilecek bir yerleşim merkezi yoktu ve bölge coğrafi olarak daha korunaklıydı (H. Akyol, 2012:107-110).

Osmanlılar, Tur Nahiyesi dedikleri bu bölgeyi 1517-18'de ele geçirmişlerdir. Osmanlıların fethi Araplarda olduğu gibi dini bir fetih değildi. Süryaniler yüksek vergiler vermeye zorlandılarsa da, Osmanlı dönemi öncesindeki fetihlerde olduğu gibi ölümle iç içe yaşamadılar. Ancak, fetihlerinden bir yüzyıl sonra Osmanlılar bölgedeki güçlerini kaybetmişlerdir. 17. yüzyıl sonlarından, 19. yüzyıl başlarına kadar, beyler, kendi çizdikleri sınırlar içerisinde hükmetmeye başlamışlardır (İ. Özcoşar, 2009:19-26).

Yukarıda da değindiğimiz üzere araştırmamızın konusunu teşkil eden Süryani topluluğunun yoğun olarak yaşadığı bir coğrafya olması Tur Abdin bölgesinin önemini daha da arttırmaktadır.

Süryâni kelimesinin nasıl ve ne zaman ortaya çıktığı, ilk kez nerede kullanıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Bu kelimenin menşei hususunda, Süryâniler arasında çeşitli devirlerde kabul görmüş görüşler şu şekilde sıralanabilir:

Patrik IH. Yakup (görev süresi, 1957-1980), Süryâni (Suryoyo) isminin, Pers Kralı Sirius (Syrus, Keyhüsrev) (m.ö. 559-529)'un isminden geldiğini belirtir. Sirius, m.ö. 539 yılında Bâbil'i aldıktan sonra, Bâbil Kralı Nabukednezar (Buhtunnasr)'m Kudüs'ü işgali sonrası, Bâbil'e sürülen yahudilerin Filistin'e dönmelerine izin verdi. Bu olaydan sonra Sirius, yahudiler nezdinde büyük bir itibar kazandı.

Sirus'tan yüzyıllar sonra Hz. İsa, dinini yaymaya başlayınca, ona inanan yahudiler, İsa'yı bir kurtarıcı olarak gördüler. Hz. İsa ile Sirus'u özdeşleştirdiler. Çünkü biri, onları esaretten kurtarmış, diğeri ise günahlarından. Bundan dolayı Hz. İsa'ya inanan topluluğa, "Sorin" (Süryâni), konuştukları Arami lehçesine de Sirusça veya Süryânice denmeye başlandı.

Mor Dionesius Yakup b. Suleybî ve Mor Mihayel Rabo (ö. 1199)'ya göre, Suriye ismi, bölgeyi ele geçiren Kilikos'un kardeşi Suros'tan gelmektedir. Süryâni kelimesi de bu isimden türemiştir.

Süryâni kelimesinin, Lübnan'ın güney sahilinde bulunan Sur şehrinin isminden türediği de iddia edilir. Sur ismi, daha sonra Yunanlılar tarafından Lübnan'ın Akdeniz kıyısında kalan tüm bölgeye teşmil edilmiştir. On iki havari de Sur bölgesinden olduğu için, halk bunlara "Surîn" diyordu. Havariler İsa'dan sonra yeni inancı yaymaya başladıklarında bunlara inanan topluluk da 'Surîn' olarak çağrılmaya başlandı. Süryâni ismi de, "Surîn"den türemiştir.

Asurluların ülkesine Yunanlılar tarafından, kelimenin sonuna bir "y" harfi eklenerek "Asurya" deniliyordu. Zamanla kelimenin başında bulunan "A" harfi düşerek, "Surya" şeklini aldı. İşte Süryâni ismi, coğrafi bir terim olarak buradan gelmektedir. Süryâni kelimesi günümüzde, çeşitli ırklardan müteşekkil bir Hıristiyan mezhebinin adı olarak kullanılmaktadır (M. Çelik, 2003:1-Y.Bilge, 1991: 25).

GÜNÜMÜZ SÜRYANI DİNİ MİMARİSİ ARAŞTIRMALARI

Günümüz Süryani dini mimarisi hakkında yapılan araştırmalar göz önüne alındığında bu araştırmaların başında Gertrude Margaret Lowthian Bell'in yaptığı çalışma gelmektedir.

Gertrude Margaret Lowthian Bell 1868 yılında İngiltere'nin Durham kentinde ayrıcalıklı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Okuldan mezun olduktan sonra seyahat etmeye karar veren Bell, Avrupa ve daha sonra da Ortadoğu'ya çok sayıda seyahatlerde bulundu. İlerleyen yıllarda dağcılık ve dünya turlarıyla da ilgilenmeye başlayan Bell, 1897 - 1898 ve 1902 - 1903 olmak üzere iki kez dünya turuna çıktı. 1899 yılında Kudüs'e yaptığı ziyaretten sonra Arap çöllerinde seyahatler yaptı ve batılılara çöl hayatını anlatan yazılar yazdı. Araplar ona "Çölün Kızı" ve "Irak'ın Taçsız Kraliçesi" isimlerin verdiler (Foto 1).

Bell, 1907'in Mart'ında arkadaşı arkeolog William Ramsay ile birlikte Anadolu'ya geldi ve bir süre sonra İngiltere'ye döndü. Daha sonra Ocak 1909'da Mezopotamya'ya bir gezi düzenleyen Bell, bu sırada Geç Hitit dönemine ait olan Karkamış'ta önemli keşif ve incelemelerde bulundu ve bu bölgede kısa süreli kazılar yaptı.

Bell 1900'lü yılların başında Tur Abdin bölgesine iki seyahat düzenlemiştir. Bu seyahat esnasında bölgedeki önemli manastır ve kiliseleri incelemiştir. 1910 ve 1913 yıllarında bu seyahatler hakkında iki raporu, ilk kez bölgenin Hıristiyan mimarisi üzerine yapılacak olan bilimsel çalışmaların önünü açmıştır. Bell'in belgelediği fotoğraf büyük önem arz etmektedir. Çünkü savaş ve çeşitli nedenlerle tahrip olmuş ve günümüze kadar gelememiş olan taşınmaz kültür varlıklarına dair önemli kayıtlar içermektedir. Gertrude Margaret Lowthian Bell 1926 yılında hayata gözlerini yummuştur.

Max Van Berchem, Josef Strzygowski ve Gertrude L. Bell tarafından, 1910 Yılında, Paris'te yayınlanan «Amida» adlı kitapta her yazara ait bir bölüm yer almaktadır.

Max Van Berchem: (1863-1921) (İsviçreli Epigraf ve Tarihçi): “Diyarbakır İslam Epigrafisi ve Tarihi Üzerine Materyaller

Josef Strzygowski: (1862-1941) (Avusturya'lı Sanat Tarihçi) “Kuzey Mezopotamya, Helen Bölgesi ve Batı Avrupa'nın Ortaçağ Sanat Tarihine Eklemeler”

Gertrude L. Bell: “Tur Abdin'in Kiliseleri ve Manastırları”

DİTAV (Diyarbakır Tanıtma Kültür ve Yardımlaşma Vakfı) 2015 Yılında, “Amida” Kitabını Türkçe diline çevirerek, bizimle buluşturmuş ve Şeyhmus Diken tarafından da yayına hazırlanmıştır (Foto 2).

Bu alanda çalışma yapan bir diğer önemli araştırmacı ise Hans Hollerweger'dir. Linz/Avusturya İlahiyat Fakültesi Liturji Bilimleri Profesörü (Emekli) ve Tur Abdin Dostları Derneği'nin kurucusudur. 1999 yılında, Linz/ Avusturya'da bastırılan bu kitap, Tur Abdin bölgesini fotoğraflarla tanıtan ve din adamlarının seksenden fazla manastırda yapmış olduğu sosyolojik ve mimari dokunun incelemesini içeren önemli bir kaynaktır (Foto 3).

Elif KESER KAYAALP'in “The Ecclesiastical Architecture of Syrian Orthodox in Tur Abdin”, (Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1999) adlı çalışması ile “The Ecclesiastical Architecture of Northern Mesopotamia, 300–800 AD”,(Oxford Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora tezi, Oxford 2009). Süryani mimarisi ile ilgili olarak, Türkiye'de öncü sayılabilecek akademik çalışmaların başında gelmektedirler.

KESER KAYAALP'in yüksek lisans tezi 2002 yılında Türkçe olarak basılmıştır. Bu çalışma Tur Abdin bölgesindeki Süryani kiliselerini inceleyen bir çalışmadır. Yazar IV. yüzyıldan itibaren inşa edilen ve erken Hıristiyanlık eserleri olan Süryani Ortodokslarına ait dinî mimariyi, yapı tiplerine göre sınıflayarak incelemiştir. Yazar özellikle Mardin ve Midyat'taki kilise ve manastırları ele aldığı çalışmasında yapıları plan, iç mekân, cephe tasarımları ve mimariye bağlı süslemeleri üzerinden analiz ederek, Tur Abdin'deki Süryani mimarisinin genel üslupsal özelliklerini belirtmeye çalışmıştır (Foto 4).

Tur Abdin ve Süryanilerle ilgili yapılan bir diğer araştırma, Hollanda Kraliyet Ailesi ile Dışişleri Bakanlığı Ankara Büyükelçiliği tarafından desteklenip, 2013 yılında gerçekleştirilen Tur Abdin'deki Süryani kültür mirasına ait kilise ve manastırların envanterini çıkarma projesidir. Bu proje ile elde edilen veriler ve sonuçlar, Avrupa Süryaniler Birliği Türkiye Sorumlusu olarak bilinen Tuma ÇELİK tarafından “Turabdin'de Kalanlar” adlı kitapta 2014 yılında yayınlanmıştır (Foto 5).

Sebastian De COURTOIS'in “Süryaniler” adlı kitabı, Ersel Topraktepe tarafından çevirisi yapılan ve bu konuda bizlere önemli bilgiler sunan bir diğer eserdir. Yapı Kredi Yayınları tarafından 2011 yılında basılmıştır. Yazar, Mardin İli ve civarında yaptığı seyahatlere dayanarak çalışmasını hazırlamıştır. Çalışmasında, Süryanilerin Hıristiyanlığı kabul etmeden önce Arami oldukları tezini savunan yazar, Mezopotamya halklarına da değinmektedir. Çalışmasının ilk bölümünde Arami halkın Hıristiyanlığı kabul ettikten sonraki değişim sürecini ele almaktadır. Bu bölümde, Urfa ve Tur Abdin bölgesinin Süryaniler için tarihsel önemine değinerek, bu bölgede bulunan Süryani kilise ve manastırlardan söz etmektedir.

Süryani mimarisinde özellikle manastır geleneğinde önemli bir yere sahip olan Deyruz-Zafaran, Mor ve Meryem Ana manastırlarını detaylı olarak bir seyyah gözüyle tanıtmaktadır. Bu yapılara ait fotoğraflarla çalışmayı tamamlamaktadır (Foto 6).

Gabriel AKYÜZ'ün "Mardin İli'nin Çevresinde Civar Köylerinde ve İlçelerinde Bulunan Kiliselerin ve Manastırların Tarihi", adlı kitap çalışması, Resim Matbaacılık tarafından 1998 yılında basılmıştır. Çalışmaya Mardin tarihi hakkında bilgi vererek giriş yapan yazar, Turabdin, Süryanilerinin Hıristiyanlığı kabul süreci konularına genel olarak değindikten sonra Mardin merkezde ve çevresindeki köylerde bulunan kiliseler hakkında bilgi sunmaktadır. Bazı kiliselerin geçirdiği restorasyon süreçlerini ve ilave edilen bölümleri de aktaran yazar, Süryaniler için önemli olan Azizleri tanıtmaktadır. Mardin ve çevresinde köylerde bulunan kiliseler konusunda bilgi sunarken, kilise içinde bulunan liturjik objeleride detaylı olarak ele alarak çalışmasını tamamlamaktadır (Foto 7).

Yakup BİLGE'ye ait "Süryanilerin Kökeni ve Türkiyeli Süryaniler" başlıklı yüksek lisans tez çalışması, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bölümünde 1990 yılında sunulmuştur. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, Süryani halkının kökeni, tarihi, edebiyatı, yazı ve sanatı hakkında kısaca genel bilgiler sunulmaktadır. İkinci bölümde, Antakya Süryani Kilisesi'nin kuruluşu, gelişmesi, teolojik tartışmalar ve kilise tarihindeki ayrışmalar ele alınmaktadır. Üçüncü ve son bölümde ise; Türkiyeli Süryanilerin sosyo-ekonomik yapısı ve göç olgusunun nedenleri ortaya konularak çalışma sonlandırılmıştır (Foto 8).

Ayrıca bu yapılan çalışmalara ek olarak, Şahin SERT'in hazırladığı "Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesi" başlıklı yüksek lisans tez çalışması, Güler OCAKÇI'nın, "Süryaniliğin Dini Merkezi Deyruz-Zafaran" konulu yüksek lisans tezi, Hori episkopos Gabriel AKYÜZ'ün Tüm Yönleriyle Süryaniler, Yakup BİLGE'nin "Geçmişten Günümüze Deyrul Zafaran Manastırı "adlı çalışması Süryani ve Süryani dini mimarisi hakkında başvurulabilecek önemli kaynaklar arasında sayılabilir.

Yukarıda da değindiğimiz üzere Süryaniler ve Süryani dini mimarisi hakkında önemli birer kaynak olma özelliği taşıyan bu eserler dışında, günümüzde Tur Abdin olarak adlandırılan bölgede çeşitli yüzey araştırmaları yapılmıştır. Ancak yapılan bu araştırmalar genel itibarıyla arkeolojik yüzey araştırmaları ve kurtarma kazıları şeklinde değerlendirilebilir.

2017 Yılı'nda Kültür ve Turizm Bakanlığının izinleri ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesinin katkılarıyla gerçekleştirilen "Mardin ve Batman İllerinde (Tur Abdin Bölgesi) Hıristiyan Mimarisi" adlı yüzey araştırması, aynı üniversitede görev yapan Dr. Öğrt. Üyesi Tahsin KORKUT başkanlığında yürütülmüştür. Bu yüzey araştırması, 05.09.2017–15.09.2017 tarihleri arasında Mardin ili Midyat ilçesi'ne bağlı Güngören, Yayvantepe, Doğançay, Çayırılı, Barıştepe, Mercimekli, Anıtlı ve Eğlence Köylerini kapsayacak şekilde gerçekleştirilmiştir (Harita 1-2).

Bu yüzey araştırmasının Tur Abdin olarak adlandırılan tarihi coğrafyada yapılıyor olması ve dolayısıyla Süryani dini mimarisi hakkında detaylı bilgiler sunması gibi özellikleriyle önem arz etmektedir. Sanat tarihi disiplini içerisinde değerlendirilebilecek ilk yüzey araştırması olması ise bu çalışmanın önemini daha da arttırmaktadır.

SONUÇ

Bu araştırmamızda; Süryani dini mimarisi ile ilgili yapılmış olan bilimsel çalışmalar hakkında literatür taraması şeklinde bir uygulamaya gidilmiştir.

Süryani dini mimarisine ait örnekler, Tur Abdin olarak adlandırılan tarihi coğrafyanın sınırları içerisinde yoğun olarak görölmektedir. Bu nedenden ötürü araştırma konumuzun temelini Tur Abdin bölgesi teşkil etmektedir.

Süryaniler Hıristiyanlık dinini en erken kabul eden toplulukların başında gelmektedir. Bulunduğumuz coğrafyada Tur Abdin olarak adlandırılan ve Mardin ili Midyat ilçesi başta olmak üzere, batıdan Mazıdağı ile güneyden Nusaybin ilçeleri, doğudan şırnak ilinin Cizre ilçesi ve kuzeyden ise Dicle Nehri arasında kalan bölgede yoğun olarak yaşamışlardır.

Tur Abdin ismi Süryani cemaat tarafından hâlâ kullanılmaktadır. Tur Abdin bölgesi Süryani dini mimarisi açasından zengin bir kültürel mirasa sahiptir. Süryaniler kendilerini Apostolik olarak nitelemektedirler ve havarilerden bizzat Hıristiyanlık dinini alıp benimsediklerini ifade etmektedirler. Kiliselerini kadim Süryani Ortodoks kilisesi şeklinde isimlendirmişlerdir.

Hıristiyanlık dininin ortaya çıkışı Romalılar dönemine rastlamaktadır. İlk Hıristiyan kilisesi Kudüs'te kurulmuştur. Romalılar tarafından bu kilise ve cemaati dağıtılmıştır. Daha sonrasında bu kilisenin misyon faaliyetleri sonucu Antakya'da bulunan Yahudiler ve diğer putperestler arasında Hıristiyanlık yayılmaya başlamıştır.

Romalılar Konstantin döneminde Hıristiyanlık dinini kabul ettikten sonra Tur Abdin bölgesinde yaşayan Hıristiyanlar dinlerini daha rahat yaşamak için iyi bir fırsat bulmuşlardır. Bu dönemde bölgede birçok manastır yapısı inşa edilmiştir.

Süryani Ortodoks Kilisesi, Anastasius (491-518) döneminde imparatorluk nezdinde meşruluk kazanmıştır ve birçok metropolit Tur Abdin bölgesine gönderilmiş olup, ruhban sınıfına mensup binlerce din adamı bölgeye akın etmiş ve dini mimari örneklerinin sayısında artış olmuştur. On üçüncü yüzyılda Deyrul-Zafaran Manastırının Süryani Ortodoks Patrikliğinin merkezi olarak kabul edilmesiyle Süryanilere ait kilise ve manastır yapılarının sayısı oldukça fazlalaşmış ve Tur Abdin bölgesi bu açasından önemli bir konuma sahip olmuştur.

Günümüzde Süryani dini mimarisine ait örnekler incelendiğinde, Tur Abdin bölgesinin önemi daha da iyi anlaşılmaktadır. Bölge de birçok manastır yapısı, kilise, kaya kilisesi bulunmaktadır. Bu yapılardan bazıları günümüzde halen ibadete aalık halde olup işlevselliğini sürdürmektedir.

KAYNAKLAR

- AKYÜZ, Gabriel ; *Mardin İlinin Merkezinde, Civar köylerde ve İlçelerinde Bulunan Kiliselerin ve Manastırların Tarihi*, Mardin, 1998.
- BERCHEM, Van Max - STRZYGOWSKI Josef - BELL L Gertrude; AMİDA, Paris,1910.
- BİLGE, Yakup; *Süryanilerin Kökeni ve Türkiyeli Süryaniler*, İstanbul, 1991.
- ; *Geçmişten Günümüze Süryaniler*, İstanbul, 2001.
- ; *Geçmişten Günümüze Deyrulzafaran Manastırı*, İstanbul, 2006.
- ÇELİK, Mehmet; *Süryani Tarihi I*, Ankara, 1996.
- ÇELİK, Tuma; *Turabdin'de Kalanlar*, İstanbul, 2014.
- GABRIEL, Albert; *Voyages Archeologiques Dans La Turquie Orientale (Şarki Türkiye'de Arkeolojik Geziler)*, Ankara, 2014.
- COURTOIS, De Sebastian; *Süryaniler*, İstanbul,2014.
- KESER, Elif; *Tur Abdin Süryani Ortodoks Dini Mimarisi*, İstanbul, 2002.
- MARTIN, Lillington, Christopher, “Artuqy Wars in Relation to the Strategically Important”, *I. Uluslararası Artuklu Sempozyumu Bildirileri*, C.II, Mardin, 2008.
- ÖZCOŞAR, İbrahim; “Bir Sancak Bir Cemaat” 19. Yüzyılda Mardin Süryanileri, İstanbul, 2008.
- SERT, Şahin; *Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesi* ,(Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 2015.

HARİTALAR



Harita 1: Araştırma Haritası 1



Harita 2: Araştırma haritası 2

FOTOĞRAFLAR



Foto. 1: Gertrude Margaret Lowthian Bell (1868-1926)



Foto. 2: Max Van Berchem, Josef Strzygowski ve Gertrude L. Bell, “Amida” Paris, 1910.

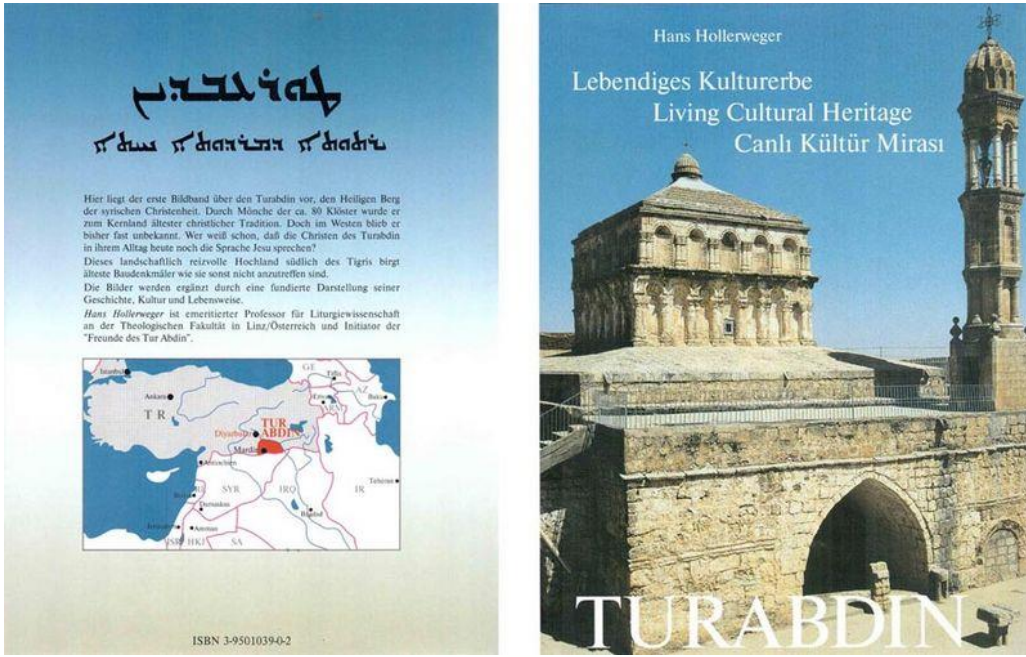


Foto. 3: Hans Hollerweger, “Canlı Kültür Mirası Turabdin” Avusturya, 1999.

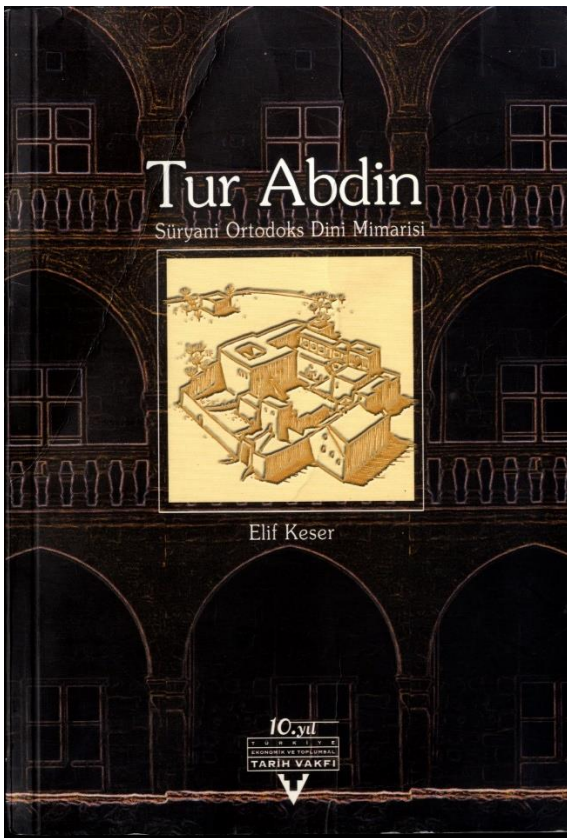


Foto. 4: Elif KESER, “Tur Abdin” İstanbul, 2002.

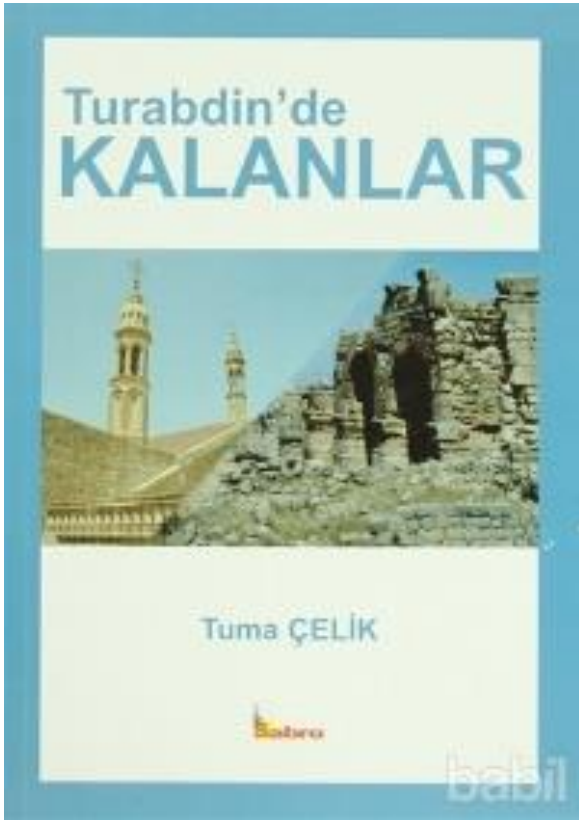


Foto. 5: Tuma ÇELİK, “Turabdin’de Kalanlar” İstanbul, 2014.

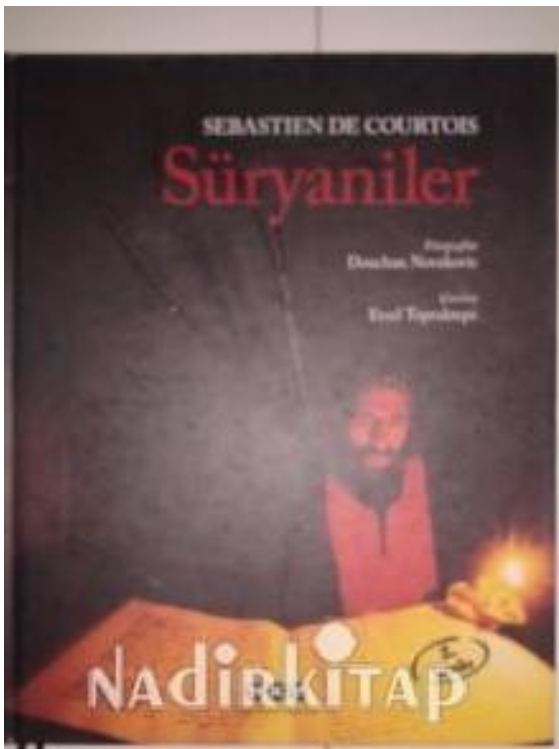


Foto. 6: Sebastien de COURTOIS, “Süryaniler” İstanbul, 2011.

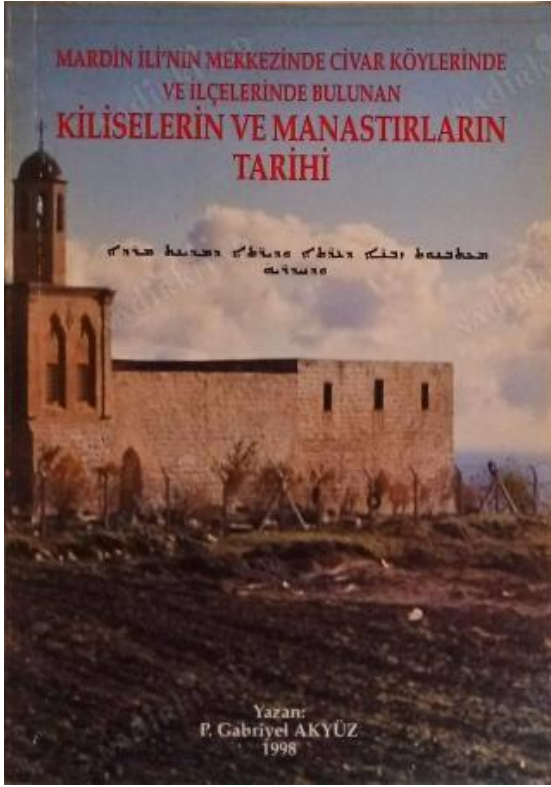


Foto. 7: Gabriyel AKYÜZ, “Mardin İl'inin Merkezinde Civar Köylerinde ve İlçelerinde Bulunan Kiliselerin ve Manastırlarının Tarihi” İstanbul, 1998.



Foto. 8: Yakup BİLGE, “Süryanilerin Kökeni ve Türkiyeli Süryaniler” İstanbul, 1991.